

ведеться підготовка у вишах. Дотримання у вищих навчальних закладах діючих в Україні нормативно-правових вимог щодо організації навчального процесу, його модернізації в контексті Болонського процесу сприяє підвищенню якості підготовки фахівців. Актуальною проблемою розвитку вищої освіти є впорядкування переліку ліцензованих спеціальностей та обсягів підготовки відповідно до вимог ринку праці, укрупнення вишів, перш за все шляхом включення закладів I-II рівнів акредитації до структури ВНЗ III-IV рівнів акредитації, посилення наукової складової діяльності вищих навчальних закладів.

Використана література:

1. Гранчак І. М. Шлях до світла і знань // Культури нашої надбання. – Ужгород : Карпати, 1982. – 168 с.
2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2006 рік. – Ужгород, 2007. – 592 с.
3. Діяльність закладів освіти у Закарпатській області. Статистичний збірник. – Ужгород, 2008. – 87 с.
4. Довідник для вступників до вищих навчальних закладів Закарпаття / упоряд. : І. Митровцій, М. Кляп. – Ужгород : “Гражда”, 1996. – 195 с.

А н н о т а ц и я

В статье рассматривается история высшего образования Закарпаття и основные тенденции развития высшего образования Закарпаття за годы независимости Украины.

Ключевые слова: высшее образование Закарпаття, основные тенденции развития высшего образования Закарпатье.

A n n o t a t i o n

Article in the history of higher education Zakarpattya and general trends of higher education since independence, Transcarpathia Ukraine.

Keywords: Transcarpathia higher education, the basic trends of higher education Transcarpathia.

**Колесник І., Осова О.
м. Харків**

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті представлений огляд основних методів проблемного навчання. Авторами доведено ефективність використання проблемного викладу навчального матеріалу, частково-пошукового та дослідницького методів навчання в початковій школі з метою організації активного засвоєння знань учнями, прояви інтересу до навчання та розвитку творчого мислення школярів.

Ключові слова: проблемне навчання, початкова школа, загальнонавчальних умінь і навичок, урок, учитель, методи навчання, розвиток

Актуальність проблеми полягає у необхідності пошуку шляхів формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів, побудови особистісно-зорієнтованого навчального процесу, створення умов для розвитку творчого мислення учнів, формування внутрішніх стимулів до навчання.

Ступінь розробки проблеми. Ідея проблемного навчання знайшла своє широке відображення у працях Болдирева Н. І., Вульфова Б. З., Гончарова Н. К., Йосипова Б. П., Загвязинського В. І., Іванова В. Д., Ільїної Т. А., Корольова Ф. Ф., Лихачева Б. Т., Лозової В. І., Оконя В., Скаткіна М. Н., Фіцули М. М., Харламова І. Ф., Ярмаченка М. Д.,

Ягупова В. В. та ін. Ними закладено теоретичні засади проблемного навчання: розкрито його сутність і визначено шляхи і методи реалізації.

Мета статті – схарактеризувати процес формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів в умовах проблемного навчання в динаміці.

Основні результати дослідження. Аналіз шкільної практики другої половини ХХ століття свідчить, що формуванню загальнонавчальних умінь і навичок учнів початкової школи сприяло використання широкого спектру методів (проблемне викладання, частково-пошуковий та дослідницький).

Доцільність використання методів проблемного навчання пояснювалася тим, що на відміну від пояснювально-ілюстративного методу вони дозволяли учителю підготувати учнів до самостійного рішення нових навчальних проблем, відображених у творчих задачах. Застосування методу проблемного викладання під час засвоєння учнями нового матеріалу забезпечувало можливість спостерігати за логікою розв'язання проблем, переконливістю доказів, які представляв учитель, але при цьому самостійність дітей була незначна: учні стежили за думкою вчителя й тільки іноді включалися у процес обговорення. Застосування наведеного методу вважалося ефективним під час вивчення природничих і гуманітарних дисциплін.

У ході дослідження виявлено, що метод проблемного викладання мав свої різновиди: проблемне викладання з аргументацією вчителя, з логічним завданням і з пізнавальним завданням. Зазначимо, що при засвоєнні нових знань проблемний метод викладання (пошуковий) мав певні переваги перед методами передачі готових знань учням.

Аналіз шкільної практики досліджуваного періоду довів, що проблемний метод викладання сприяв формуванню в учнів умінь самостійно мислити, використовувати набуті знання, аналізувати й узагальнювати наслідки їх застосування, самостійно доходити певних наукових істин.

Процес засвоєння знань методом проблемного викладання поєднав у собі процеси сприймання, відтворення і застосування їх у змінній ситуації. Школярі, творчо використовуючи раніше набуті знання, можуть самостійно робити правильні висновки.

Різні підходи до визначення сутності проблемного викладання в теорії зумовили і наявність різних способів його реалізації безпосередньо у шкільній практиці. Так, одні вчителі самі формували проблему й самі розв'язували її, показували хід і спосіб її розв'язання. Інші вчителі самі повідомляли тільки частину матеріалу, надаючи можливість учням самостійно опрацювати решту.

Перший спосіб був характерним для уроків читання: учитель ставив перед учнями проблему оцінки літературного героя, а потім доказово розв'язував цю проблему. Таке викладання вважалося доцільним під час демонстрації вчителем способів аналізу історичних документів.

Другий спосіб рельєфно використовувався при вивченні таких предметів, як природознавство. Проблемний підхід до навчання на уроках природознавства дозволяв учням самостійно оволодівати навчальним матеріалом, а вчителю – керувати процесом засвоєння знань.

Відмічаючи специфіку роботи вчителя з дітьми молодшого шкільного віку, учитель Князева Т. зазначала, що значно кращі успіхи у навчанні досягаються там, де процес навчання будується на основі проблемно-пошукової діяльності молодших школярів. У процесі використання пошукового методу проблемні задачі розв'язуються школярами самостійно, допомога вчителя незначна. Мислення дітей спрямовується на аналіз і синтез матеріалу, що

вивчається. Учні молодших класів вивчають нові поняття на основі спостережень з наступним встановленням причинно-наслідкових зв'язків, засвоюють властиве та об'єкти шляхом експериментального "відкриття" в ході дослідів [2, с. 18].

У ході наукового пошуку встановлено, що у початковій школі був поширений метод проблемного викладання з аргументацією вчителя.

Досвід використання цього методу довів, що він забезпечує можливість вчителю не лише повідомляти факти і показувати учням способи їх застосування, а й, розмірковуючи вголос, навчати спостерігати явища природи, формувати вміння бачити в них нове, суттєве, на виявлення якого спрямована проблема, ознайомлювати дітей з логікою пошуку [5, с. 27].

Отже, використовуючи метод проблемного викладання у ході засвоєння навчального матеріалу учнями, вчитель з одного боку, ставив учнів перед потребою самостійно виділяти головне з виучуваного на уроці матеріалу і доводити свої ствердження, а з іншого створював сприятливі умови для розвитку творчих можливостей школярів.

Шкільна практика досліджуваного періоду презентувала й частково-пошуковий метод, який передбачав постановку проблеми вчителем та самостійне виконання учнями окремих етапів її рішення. Педагогічна цінність частково-пошукового методу проблемного навчання вбачалася насамперед у тому, що він забезпечував можливість вчителю максимально активізувати розумову діяльність учнів, підвищити їхній інтерес і увагу до наукової інформації, дозволяв своєчасно і більш диференційовано керувати процесом свідомого і ґрунтовного оволодіння знаннями при їх первинному засвоєнні учнями на уроці [5, с. 26].

Досвід реалізації проблемного навчання у початковій школі дозволяє стверджувати, що виразним прикладом організації часткових пошуків вважалася мало застосована у навчальному процесі – евристична бесіда як метод проблемного навчання. Успішне використання даного методу залежало від уміння вчителя ставити запитання. Метою використання евристичного методу було підтримання пізнавального інтересу учнів, розвиток уваги, мислення, активізація учнівської діяльності. Застосування евристичної бесіди забезпечувало ефективність навчального процесу. Однак, вчителі справедливо підкреслювали, що вибір евристичного методу для організації проблемного навчання повинен передбачати врахування рівня знань, умінь учнів, а також їх готовність до пошукової діяльності разом з учителем.

У ході наукового пошуку з'ясувалися причини, що заважали успішно використовувати переваги евристичної бесіди у навчанні та розвитку молодших школярів: недостатня обізнаність учителя з критеріями добору навчального матеріалу, змістом і способом підготовки до активної участі в ній, слабе володіння методикою моделювання і керівництва евристичною бесідою.

Щоб усунути ці прогалини, на педагогічних радах учителі аналізували підручники з різних навчальних дисциплін для 1-4 класів: логічну структуру навчального матеріалу; зв'язок з раніше набутими знаннями та способами дій; наявність об'єктивних суперечностей у змісті або між опорними і новими знаннями. Так, під час виступу вчитель математики ЗОШ № 122 м. Харкова – Кофман О. зазначила: "...Наслідкування логіки підручника необхідне для полегшення виконання домашніх завдань, для уникнення перевантаження учнів, яке може бути штучно створено через розбіжність логіки розповіді учителя та викладу теми в підручнику. При першому читанні параграфа учні відмічають на закладах сторінки, матеріал на яких, з їхньої точки зору, не представляє ускладнень, а також відмічають сторінки, на яких зустрічається невідоме. Для пізнання невідомого учні виділяють головну думку тексту, яку потім необхідно виписати і вивчити. При повторному причитуванні нового

параграфу учні повинні сформулювати що незрозуміло” [3].

У ході дослідження з'ясовано, що формуванню загальнонавчальних умінь і навичок учнів початкової школи сприяв і дослідницький метод.

Аналіз шкільної практики 60-х років свідчить, що вчителі-практики вважали за необхідне проведення спостережень над природою, життям і працею людей для активізації мислення учнів.

За переконанням учителів-практиків, застосування дослідницького методу у процесі навчання сприяло формуванню умінь мислити, порівнювати, зіставляти, протиставляти.

Аналіз шкільної практики 80-х років довів, що ефективній реалізації дослідницького методу сприяло виконання дослідницьких завдань учнями: огляд кінофільмів або окремих фрагментів з них. За переконанням учителя початкових класів Пономаренко В. (ЗОШ № 122 м. Харкова), перед оглядом слід запропонувати учням питання, на які вони повинні відповісти після огляду кінофільму. Такі завдання допомагають учням отримати нові знання з теми, що вивчається.

У ході дослідження встановлено, що впровадженню проблемних методів навчання в практику початкової школи сприяли фабричні й саморобні діафільми, діапозитиви, епіфільми, які вважалися ефективним засобом активізації розумової діяльності, збудження потреби в учнів у самостійному оволодінні знаннями. [4].

Для діафільму, що покликаний створити проблемну ситуацію на уроці, матеріал добирався найбільш помітний, ефектний, цікавий.

Вивчення досвіду формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів початкової школи методами проблемного навчання засвідчило, що використання діафільмів, як метод створення проблемної ситуації сприяло збудженню інтересу учнів до даного конкретного явища, а можливо й до предмета взагалі; усвідомленню значення питання та підготовці учнів до первісного узагальнення матеріалу й висуванню гіпотези; правильному й повному уявленню про застосування й облік даного явища на практиці, а також забезпечувало міцне збереження знань у пам'яті [4].

Значний досвід роботи з реалізації дослідницького методу у початковій школі накопичений учителями ЗОШ № 122 м. Харкова, а саме Випинашко А., Кофман О., Низовою Н., Пожидаєвою С., Скоп Б. та ін. У ході дослідження виявлено, що з 90-х років ХХ століття особлива увага під час обговорень доповідей, повідомлень, виступів учителів-практиків на педагогічних засіданнях, конференціях, приділялася активізації навчально-пізнавальної діяльності, засобам проблемного навчання, а й розвитку творчого мислення на протязі всього періоду навчання у початковій школі.

Вивчення досвіду використання проблемних методів навчання у початковій школі довело, що у 90-ті роки ХХ століття увага вчителів зверталася на необхідність використання гри.

Вчителі-практики справедливо зауважували, що важливе місце в житті молодших школярів належить грі, вона має пронизувати процес навчання. Вони неодноразово зазначали, що дидактична гра активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє розвитку мислення, уяви, фантазії, творчих здібностей дітей.

Досвід використання гри у навчальному процесі початкової школи довів, що такий метод допомагав учителю створювати проблемні ситуації, які зацікавлюють учнів, надають їм можливість самоствердження; забезпечував збагачення життя кожної особистості, оскільки створює у дитини позитивні емоції, які впливають на формування мотивів навчання. Вчителі наголошували, що дидактична гра розвиває допитливість, дає відповіді на численні “чому?”, які постійно виникають у дітей.

Згідно звітів вчителів, практичних робітників, науковців організація нестандартних уроків

кмітливості у початковій школі сприяє задоволенню і розвитку природної допитливості дитини. На таких уроках треба широко використовувати різноманітні пізнавальні ігри: ребуси, головоломки, загадки, анаграми, шаради.

Аналіз проведеного дослідження свідчить, що використання зазначених методів проблемного навчання давало змогу вчителю зробити урок цікавим, а головне, діти запам'ятовували і розуміли матеріал набагато краще, бо самі крок за кроком знаходили відповіді на запитання, які ставив перед ними вчитель.

Висновок. Таким чином, широке використання методів проблемного навчання (проблемне викладання, частково-пошуковий та дослідницький) у початковій школі досліджуваного періоду сприяло формуванню загальнонавчальних умінь і навичок учнів. Так, у 60-ті – 70-ті роки проблемні методи застосовувалися з метою підготовки учнів до самостійного рішення нових навчальних проблем. У 80-х роках основна увага офіційних кіл приділялася інтенсивному розвитку пізнавальної активності молодших школярів, формуванню у них умінь самостійного оволодіння знаннями у процесі розв'язання нових навчальних завдань, за допомогою методів проблемного навчання (застосування евристичної бесіди, організація самостійної роботи та пошукової діяльності учнів, виконання дослідницьких завдань). Шкільна практика 90-х років ХХ століття презентувала досвід формування творчого мислення на протязі всього періоду навчання у початковій школі: вчителі намагалися вдосконалити методи і форми навчання, на уроках вони виявляли максимум творчості та ініціативи, з метою активного засвоєння знань учнями, збудження інтересу до навчання та розвитку творчого мислення школярів.

Використана література :

1. *Князева Т.* Використання методів проблемного навчання на уроках природознавства // Початкова школа. – 2002. – № 2. – С. 35-36.
2. *Князева Т.* Створення проблемних ситуацій на уроках природознавства // Початкова школа. – 2000. – № 3. – С. 18-19.
3. *Кофман Е. И.* Организация самостоятельной и самообразовательной работы учащихся на основе изучения их индивидуальных особенностей и её роль в оптимизации процесса обучения и воспитания: Заседание педагогического совета средней школы / СШ № 122. – Протокол № 3 от 9 декабря 1981 года. – Харьков, 1981.
4. *Нечай Л. Д.* Развитие речи учащихся за помощью диафильмов // Початкова школа. – 1969. – № 2. – С. 43-47.
5. *Хоритонова Л. А.* Проблемные ситуации на уроках природоведения // Начальная школа. – 1998. – № 4. – С. 17-22.

А н н о т а ц и я

В статье представлен обзор основных методов проблемного обучения. Авторами доказана эффективность использования проблемного изложения учебного материала, частично-поискового и исследовательского методов обучения в начальной школе с целью организации активного усвоения знаний учениками, проявления интереса к обучению и развития творческого мышления школьников.

Ключевые слова: *проблемное обучение, начальная школа, общеучебные умения и навыки, урок, учитель, методы обучения, развитие.*

A n n o t a t i o n

The formation of general educational skills and abilities among primary school children in conditions of problem education (the second half of XX c). The article the analysis of wide range of methods in problem education. The authors proved the efficiency of problem education and partially research and exploratory methods at primary school in orders that pupils should master knowledge actively and in order to encourage school children's interest in educational and development of their creative thinking.

Keywords: *problem education, primary school, teacher, pupil, lesson, general educational skills and abilities.*